

051208

DIA

EZDÎ, Yezîd b. Muhammed

Robinson, Chase F.

A Local Historian's Debt to al-Tabari: The Case of al-Azdi's Ta'rikh al-Mawsil .-- 2006 ISSN: 0003-0279 : Journal of the American Oriental Society, vol. 126 iv pp. 521-535, (2006)

Bibliography - textual | Textual bibliography criticism | Historiography (Muslim) | Iraq

252630

The Lineaments of Islam

Studies in Honor of Fred McGraw Donner

Edited by
Paul M. Cobb

24 Temmuz 2017

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	252630
Tas. No:	297-09 LH.1

BRILL

LEIDEN · BOSTON
2012

MADE YAYINLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Validi: (210078)
İbn A'sem el-Kufi (050164)
Ejdi Yeyid 6. Muh (051208)

WRITING THE HISTORY OF THE *FUTŪḤ*:
THE *FUTŪḤ*-WORKS BY AL-AZDĪ, IBN A'THAM, AND AL-WĀQIDĪ

Jens Scheiner

Introduction

Anyone dealing with the history or the historiography of the Islamic conquests (*futūḥ*) will employ at first the *Annals* by al-Ṭabarī (d. 310/923) and the *Book of the Conquests of the Regions* by al-Balādhurī (d. 279/892). These two famous books contain many pages, in which various events of the conquest movement are described.

Al-Ṭabarī's *Annals*, which were originally titled *The History of the Prophets and Kings* (Arabic title: *Ta'riḥ al-rusul wa-al-mulūk*), is a world chronicle starting with reflections on time and the creation of the world and running to the year 302/915.¹ Whereas the first part of the book deals thematically with pre-Islamic dynasties, for example the Sasānian empire, and pre-Muḥammadan prophets, like Abraham, Moses or Jesus, the latter part relates Islamic history in chronological fashion, from the early days to the beginning of the 4th/10th century. Therefore as Boaz Shoshan has pointed out the usual title is "a misnomer, in that it applies mainly to the first section of the book."² The part about the Islamic period in al-Ṭabarī's *Annals* contains several reports (*khabar*, pl. *akhbār*) of various length. Some are only one or two lines long, others are medium-sized (some lines of length), while even longer reports consist of one or two pages. Attached to many reports are chains of transmitters (*isnād*, pl. *asānīd*) describing the source from which al-Ṭabarī allegedly got this information. However, almost none of al-Ṭabarī's sources have reached us independently. Therefore there exists a wide field of research that tries to reconstruct

¹ Abū Ja'far Muḥammad ibn Jarīr al-Ṭabarī, *Ta'riḥ al-rusul wa-al-mulūk*, ed. M. de Goeje et al. as: *Annales quos scripsit Abu Djafar Mohammed ibn Djarir at-Tabari* (Leiden: E.J. Brill, 1879–1901 [reprint of the 1st ed. Beirut 1965]); ed. M. Abū al-Faḍl Ibrāhīm (Cairo, 1960–1969).

² Boaz Shoshan, *Poetics of Islamic Historiography. Deconstructing Ṭabarī's History* (Leiden: Brill, 2004), xxviii.

151-177

051208 E2D Yazid b. Muhammad
MUSUL

28269 69

ABŪ ZAKARĪYĀ' al-AZDĪ
(Yazīd ibn Muḥammad ibn Iyās) ابو زكريا الازدي

— تاريخ الموصل . تاليف . . . . .
ياسين القاسم الازدي ، تحقيق . . . . . علي حبيبة

- Le Caire, Al-Maḡlis al-'alā li al-šū'ūn al-islāmīya, 1387/1967.
In-4° (27cm), 526 p. [Acq. 2211-69] 1 [4° 02a. 1404
(Tārīḥ al-Mawṣil, Ed. par 'Alī Ḥabība, - Al-Ġumhūrīya al-'arabīya al-

.../...

2

ABŪ ZAKARĪYĀ' al-AZDĪ

28270 69

1 [4° 02a. 1404

muttaḥida . Al-Maḡlis al-'alā li al-šū'ūn al-islāmīya, Laḡnat al-turāḡ al-islāmī.).

Mossoul (Irak), Fondation.
Texte.

ARA II 539 ABŪ ZAKARĪYĀ' al-AZDĪ

54 Yazid b. Muhammad (Yazīd ibn Muḥammad ibn Iyās) الازدي

— تاريخ الموصل . تاليف . . . . .
ياسين القاسم الازدي ، تحقيق . . . . . علي حبيبة

- Le Caire, al-Maḡlis al-'alā li al-šū'ūn al-islāmīya, 1968.- In-8°, 31-526 p., fac.sims,
(Tārīḥ al-Mawṣil, 'Alī Ḥabība, Ed.)

(R.A.U. Al-Maḡlis al-'alā li al-šū'ūn al-islāmīya)
(Ihya' al-turāḡ al-islāmī. I3.)
Histoire, villes, Mossoul, 19-836

A.105486

Yazid

1126

MUSUL
EL-EZDI

FORAND, P. G.

The Governors of Mosul according to al-Azdī's *Ta'rikh al-Mawṣil*.

JACS 89 (1969), pp. 88-105

El-Azdī'nin Farik al Mawsil
isimli eserine göre Musul'un
Valilerini

8

El-Asir in *Al Kanil*
Fīl Tarīḡ isin bi hayrah
olarak Ebu Zeheriya Yazid b.
Muhammed al Azdi'nin
Tarīḡ al Mawṣil'i

FORAND, P.G. Abū Zakariyā' Yazid b. Muhammad al-Azdī's *Ta'rikh al-Mawṣil* as a source for Ibn al-Athīr's *Al-Kāmil fī'l-Ta'rikh*. Proc. 27th Int. Cong. Or. 1967 (1971), p. 278.

51208

UU YEZID B. MUHAMMAD MUSUL

al-Azdī, Yazid ibn Muḥammad, d. ca. 945.
Tārīḥ al-Mawṣil / ta'rif Abī Zakariyā Yazid ibn Muḥammad ibn Iyās ibn al-Qāsim al-Azdī; taḥqīq 'Alī Ḥabībāh. — Cairo, 1967.
31, 526 p. : facsim. ; 28 cm. — (al-Jumhūrīyah al-'Arabīyah al-Muttaḥidah. al-Majlis al-'alā li-šū'ūn al-islāmīyah. Laḡnat ihyā' al-Turāḡ al-islāmī. al-Kitāb ; 13)
Arabic
I. Ḥabībāh, 'Alī. II. Title.
DS51.M7A9 1967 NE68-674 nec 7-2203
DLC CLU CUC CUY CU ICU NJP InU MB MH MU
NIC NNC OrPs OU TxU UU ViU WaU

MADDE KATILANDIRITAN
SONRA MENAKURMAN

- 83. al-Azdī, a. Zakariyā' Yazid b. Muḥammad (334) E2D Yazid b. Muhammad
1. *Tārīḡ al-Mawṣil*/'Alī Ḥabība/K. 1387/1967 (al-Maḡlis al-'alā li-šū'ūn al-islāmīya; Laḡnat ihyā' at-turāḡ al-islāmī 13)

22 ERIM 2006

۱۰۳ - الازدي ، يزيد بن محمد (۲۳۴ - ۹۴۵ م)

(معجم المؤلفين ۱۳ - ۲۳۸)

تاريخ الموصل

نشره : علي حبيبة

Ezdi Yazid b. Mu

الطبعة الأولى ، ۵۲۶ ص

(المجلس الأعلى للشئون الاسلامية ، القاهرة ، ۱۹۶۷)

THE GOVERNORS OF MOSUL ACCORDING TO AL-AZDĪ'S TA'RĪKH AL-MAWṢIL¹

PAUL G. FORAND

UNIVERSITY OF KENTUCKY

The article begins with a brief discussion of the author (d. 334 A.H. = 944 C.E.) and his *History of Mosul*, of which a unique copy of the second of three volumes is found in the Chester Beatty Library in Dublin.

The article attempts to verify the names of the governors of Mosul for the period covered in the manuscript (101-224 A.H.) and the dates of their tenure of office; to outline their background and careers, where possible; to indicate their significant contributions to the historical development of Mosul; to point out important political developments during their governorships; to draw conclusions concerning the administration of Mosul, such as that 1) Mosul was the seat of a province that was administratively separate from the administration of the greater province of al-Jazīra, and 2) that the office of chief *qāḍī* of Mosul came into being only during the caliphate of al-Manṣūr; and briefly to point out the relationship of al-Azdī's work to the later Mosulite and historian, Ibn al-Athīr.

ABŪ ZAKARĪYĀ' YAZĪD B. MUḤAMMAD B. IYĀS AL-AZDĪ died in 334 A. H. = 944 C.E., some twenty-two years after the death of al-Ṭabarī. The date of completion of his *Ta'riḫ al-Mawṣil* is not known and can only be approximated in terms of the date of his death. Little is known about his life except that he was a *qāḍī* in Mosul. Al-Dhahabī gives a biographical notice of him in his *Tadhkirāt*² from which we learn the names of his teachers and his followers, and the fact that he was known as Abū Zakra.³ Al-Azdī mentions in his *Ta'riḫ al-Mawṣil* (p. 258) another of his compositions, *Kitāb ṭabaqāt al-muḥaddithīn*, which is now lost. The latter was known to many later authors, among them Yāqūt al-Ḥamawī who alludes to it three times in his *Mu'jam* as *Kitāb ṭabaqāt muḥaddithī ahl al-Mawṣil* (IV, 685) and twice elsewhere as *Ṭabaqāt ahl al-Mawṣil* (III, 114;

IV, 223).⁴ His *Ṭabaqāt* was also known to al-Khaṭīb al-Baghdādī who cites it by the title *Kitāb ṭabaqāt al-'ulamā' min ahl al-Mawṣil*⁵ and as *Kitāb ṭabaqāt al-'ulamā' wa 'l-muḥaddithīn min ahl al-Mawṣil*.⁶ It is mentioned also by al-Sakhāwī in his *I'ān*.⁷

Al-Dhahabī refers to the *Ta'riḫ* of Abū Zakariyā' Muḥammad b. Yazīd (*sic*) al-Azdī in his notice of al-Mu'āfā b. 'Imrān,⁸ saying that al-Azdī devoted some twenty-odd pages to his biography. But al-Dhahabī is here confusing the *Ta'riḫ* with the *Ṭabaqāt al-muḥaddithīn*, for, although al-Azdī does give a notice of al-Mu'āfā in his *Ta'riḫ*, it is very short and amounts to little more than half a page. Moreover al-Azdī says in this brief notice, "We have given exhaustive treatment to the reports of al-Mu'āfā in the *Kitāb ṭabaqāt al-muḥaddithīn*."⁹ Thus it is clear that al-Azdī was noted far more for his *Ṭabaqāt* than for his *Ta'riḫ*; that the titles of the two

¹ I am indebted to the University of Kentucky Research Foundation for the support which I received in preparing this article.

² Pp. 894-95, no. 862.

³ Rosenthal (p. 405, n. 1) raises the question as to whether "Abu Dhkw(r)h al-Mawṣilī who was the author of a *Kitāb al-ta'riḫ wa-akhbār al-Mawṣil* [*Murāj*, I, 24] is to be identified with Abū Zakariyā'." A negative answer appears to lie in Ḥajjī Khalifa's listing of the Histories of Mosul (*Kashf*, no. 2320), where we find mention of both "The *Ta'riḫ* of Yazīd b. Muḥammad al-Azdī" and "The *Akhbār al-Mawṣil* of Abū Zakwa."

⁴ No mention of Al-Azdī or his work is to be found in the same author's *Irshād al-arīb*.

⁵ *Ta'riḫ Baghdad*, V, 417, lines 17-18.

⁶ *Ta'riḫ Baghdad*, VI, 132, line 18.

⁷ See Rosenthal, p. 405, n. 1, where other citations are listed.

⁸ *Tadhkirāt*, I, 287, no. 267.

⁹ Al-Azdī, p. 258: *wa-qad dhakarnā akhbāra 'l-Mawṣil fī Kitāb ṭabaqāti 'l-Muḥaddithīn dhikra' mustaqṣa*. Cf. Rosenthal, p. 133, n. 5.

دائرة المعارف بزرگ اسلامی، جلد هشتم، تهران، ۱۳۷۷، ISAM 70902

ازدی، ابوزکریا یزید بن محمد بن ایاس (د ۳۳۴/ق ۹۴۶م)، مورخ و محدث موصلی. ابوزکریا از قبیله یمانیه ازد بود. سال تولد او دانسته نیست. با توجه به نسبت وی، می‌توان گفت که ازدی احتمالاً در موصل زاده شده، و در همانجا پرورش یافته بود. در برخی منابع آمده که او به ابن زُکَره (یا زُکَره) نیز مشهور بوده است (ابن جمیع، ۳۷۹؛ ذهبی، تاریخ... ۲۱۰؛ سیوطی، ۳۶۶؛ نیز نک: مسعودی، ۱۶/۱).

ازدی در موصل نزد استادانی چون محمد بن احمد بن ابی مثنی موصلی، عبیدالله بن غَمام، اسحاق بن حسن حربی، و جز آنان استماع حدیث کرد (ذهبی، سیر... ۳۸۷/۱۵، تاریخ، همانجا). از میان کسانی که از ابوزکریا روایت کرده‌اند، می‌توان مظفر بن محمد طوسی، ابوالحسین محمد بن احمد ابن جمیع، نصر بن ابی نصر طوسی عطار را برشمرد (ابن جمیع، همانجا؛ ذهبی، سیر، نیز تاریخ، همانجاها؛ سیوطی، ۳۶۷). وی مدتی در موصل بر منصب قضا بود (نک: ابن جمیع، ذهبی، همانجاها).

آثار: ۱. تاریخ الموصل. بیشتر شهرت ازدی به این کتاب است. از این اثر تاکنون جز یک نسخه موجود در کتابخانه چستریتی لندن، شناخته نشده، و همان نسخه اساس تصحیح علی حبیبه (قاهره، ۱۳۸۷/ق ۱۹۶۷م) قرار گرفته است. گویا ازدی اثر خود را در ۳ جلد نوشته بود. از آنجا که مجلد کنونی از ۱۰۱/ق ۷۱۹م آغاز، و به ۲۲۴/ق ۸۳۹م پایان می‌یابد، احتمال آنکه کتاب حاضر، جلد دوم تاریخ الموصل باشد، بسیار است. چه، احتمالاً مؤلف کتاب را تا حوادث روزگار خود نوشته بوده است و می‌توان حدس زد که جلد سوم نیز وجود داشته است. گرچه فقدان دو جلد دیگر این اثر تا حد بسیاری بررسی شیوه‌های تاریخ نگاری ازدی را دشوار می‌کند، با اینهمه، شاید مجلد موجود برای بررسی رویدادهای آن سالها و نیز طرز نگارش ازدی به عنوان نمونه مفید باشد.

ازدی همانند طبری، اساس نگارش تاریخ خود را بر سال شماری نهاده، و در ذیل هر سالی، به اختصار به اوضاع عمومی آن سال پرداخته، و سپس به طور خاص اخبار شهر موصل را مورد توجه قرار داده است. از آنجا که وی معاصر طبری است و در جاهایی از کتاب، صریحاً سند خود را به او متصل کرده (نک: ص ۶، ۱۰، ۲۸۱)، می‌توان گفت که وی از تأثیر طبری برکنار نبوده است.

ازدی خود یادآور شده است که تاریخ الموصل را از کتابی خاص در باب موصل اخذ نکرده، بلکه آن را از مآخذ گوناگونی گردآورده است و آنچه یافته، یاد کرده و بر آن بوده است که جزئیات حقیقت سخنی نگوید (ص ۲۵۰). ازدی، افزون بر روایات شفاهی، به برخی منابع مکتوب نیز اشاره کرده است (مثلاً نک: ص ۱۱۳، ۲۱۴-۲۱۵). وی در این اثر، به بیان اخبار و رویدادهای سیاسی مناطق جزیره و موصل و اسامی علما و محدثان موصل که بر اساس شیوه کتب رجال تنها به ذکر اطلاعات محدودی از ایشان اکتفا شده است، می‌پردازد. همچنین بیان اخبار و ایان و کارگزاران و قاضیان موصل، بیان اصلاحات انجام شده توسط

اقامت اختیار کرد. نگاهی به فهرست شیوخ او نیز که اغلب از رجال بصری و ازدی بودند، مؤید این نکته است (عبدالحمید، ۵/۱؛ نیز نک: هـ، ابوداود سجستانی). از دیگر دانشمندان مشهور ازدی می‌توان به ابوالعباس میرزا، ابن درید (هـ) و خلیل بن احمد فراهیدی اشاره کرد. در بین رجال شیعی نیز ازدیان اندک نبودند و از آن جمله می‌توان اسماعیل بن ابی خالد ازدی، حسین بن محمد بن علی ازدی و احمد بن حسین ازدی را نام برد (نجاشی، ۲۵، ۶۵، ۸۰، جم). مشهورترین دانشمند شیعی ازدی، فضل بن شاذان نیشابوری است (نک: هـ، ابن شاذان)، همچنین شایان یادآوری است که روایاتی نیز از پیامبر (ص) در فضایل قبیله ازد نقل شده است (نک: متقی، ۳۰۲/۵).

سرانجام درباره قبیله ازد در سرزمین عمان باید اشاره کرد که بخشی از ازد عمان با آنکه کم‌کم به سوی مناطق دیگر، به ویژه بصره، هجرت کردند، اما بخش مهمی از ایشان همچنان در عمان بر جای ماندند. از سالهای پایانی سده ۱ق، قبیله ازد عمان، با دعوت اباضی پیوندی مستحکم یافت، تا آنجا که در طول سده‌های اسلامی همواره، ازد از یک سو با سرزمین عمان، و از سوی دیگر با مذهب اباضی قرین بوده است. از رجال مشهور اباضی وابسته به ازد عمان و حتی دیگر ازدها، می‌توان از ابوالشعاع جابر بن زید، ابوحمزه مختار بن عوف (هـ) و جُلندی بن مسعود نام برد (برای تفصیل، نک: هـ، اباضیه).

مآخذ: ابراهیم بن محمد ثقفی، الفارات، به کوشش عبدالزهرا حسینی، بیروت، ۱۴۰۷/ق ۱۹۸۷م؛ ابن اثیر، الکامل؛ ابن حجر، احمد، الاصابه، قاهره، ۱۳۲۸ق؛ ابن سعد، محمد، الطبقات الکبری، بیروت، دارصادر؛ ابن عبدالحکم، عبدالرحمان، فتوح مصر و اخبارها، به کوشش توری، لیدن، ۱۹۲۰م؛ ازدی، محمد، تاریخ فتوح الشام، به کوشش عبدالمنعم عبدالله عامر، قاهره، ۱۹۷۰م؛ بلاذری، انساب الاشراف، ج ۲، به کوشش محمدباقر محمودی، بیروت، ۱۳۹۴/ق ۱۹۷۴م، ج ۴ (۲)، به کوشش ماکس شلوسینگر، بیت المقدس، ۱۹۳۸م، ج ۵، به کوشش گوتین، بیت المقدس، ۱۹۳۶م؛ همو، فتوح البلدان، به کوشش یان دخویه، لیدن، ۱۸۶۳م؛ بلا، شارل، الجاحظ فی البصرة و بغداد و سامراء، ترجمه ابراهیم کلانی، دمشق، ۱۹۸۶م؛ جاحظ، عمرو، بیان و التبین، به کوشش حسن سندوی، قاهره، ۱۳۵۱/ق ۱۹۳۲م؛ خلیف، یوسف، حیاة الشعر فی الکوفة، قاهره، ۱۳۸۸/ق ۱۹۶۸م؛ دینوری، احمد، الاخبار الطوال، به کوشش عبدالمنعم عامر، قاهره، ۱۹۶۰م؛ سهمی، حمزه، تاریخ جرجان، حیدرآباد دکن، ۱۳۸۷/ق ۱۹۶۷م؛ شعبان، محمد عبدالحی، الثورة العباسیة، ترجمه عبدالمجید حبیب قیسی، دارالدراسات الخلیجیة؛ طبری، تاریخ؛ عبدالحلیم، رجب محمد، الاباضیة فی مصر و المغرب، عمان، مکتبه ضامری؛ عبدالحمید، محمد محیی الدین، مقدمه بر سنن ابوداود، قاهره، داراحیاء السنة النبویه؛ عبیدلی، احمد، مقدمه بر کشف الغممة الجامع لخبار الامة، قبرس، ۱۴۰۵/ق ۱۹۸۵م؛ کلاعی، سلیمان، تاریخ الردة، اقتباس خورشید احمد فاروق از الاکتفاء وی، قاهره/دهلی، دارالکتب الاسلامی، کلبی، هشام، نسب معد و الیمین الکبیر، به کوشش ناجی حسن، بیروت، ۱۴۰۸/ق ۱۹۸۸م؛ ماسینیون، لویی، خطط الکوفة، ترجمه مصعبی، صیدا، ۱۳۵۸/ق ۱۹۳۹م؛ متقی هندی، علی، «منتخب کنز العمال»، همراه سند احمد بن حنبل، قاهره، ۱۳۱۳ق؛ نجاشی، احمد، رجال، به کوشش موسی شیرازی، قم، ۱۴۰۷ق؛ نصر بن مزاحم، وقعة صفین، به کوشش محمدعبدالسلام هارون، قاهره، ۱۳۸۲/ق ۱۹۶۲م؛ ولهاوزن، یولیوس، الدولة العربیة و سقوطها، ترجمه یوسف عش، دمشق، ۱۳۶۷/ق ۱۹۵۶م؛ یاقوت، بلدان.

أشغال الملتقى الدولي السادس

أبوزكرياء الأزدي مؤرخ الموصل في الحقبة الإسلامية الأولى

رضا بن حسين *

(051208) Ezz, Yezid b. Muhammed

مقدمة:

يتبادر للذهن أنني ساعتني بالتاريخ المحلي عندما أتناول بالبحث المصنف البتيم الباقي لأبي زكرياء الأزدي وهو تاريخ الموصل، لكنني خيرت أن أعتني بجانب مهم في هذا المصنف والمتعلق بالولاء القبلي وتأثيره على رواية التاريخ في المصنفات التاريخية التي ترجع إلى القرون الهجرية الأولى.

ورغم أن الأزدي هو شيخ حافظ وإمام فقيه وقاضي شهير بالموصل في بداية القرن 4 هـ وهو شبه مجهول في المصادر القديمة، فإن رواياته أو الروايات التي اعتمدها في مصنفه (طيلة الثاني وبداية الثالث هـ) ذات نزعة يمنية وهي في حالات أخرى، ذات نزعة أزدية عندما تكون قبيلته في صراع مع قبائل يمنية أخرى، وهو لا يخفي في ذلك ولاءه لقبيلته.

ويكاد يصبح كتاب تاريخ الموصل، كتابا لتاريخ يمنية الموصل، ورغم فقدان معظم مؤلفاته، فلقد وردت إشارات شحيحة إلى شخصه في:

- تذكرة الحفاظ للذهبي.
- الأنساب للسمعاني.
- معجم البلدان لياقوت الحموي.
- تهذيب التهذيب لابن حجر: وهو الأكثر إشارة للأزدي.
- تاريخ بغداد للبغدادي.
- مروج الذهب للمسعودي.
- منية الأدباء للعمري (وهو موصلية).
- أسد الغابة لابن أثير.

وكتاب: تاريخ الموصل لم يصل إلينا منه إلا الجزء الثاني من مجموع ثلاثة أجزاء ويعنى الجزء الثاني بالحوادث التي حصلت بين سنة 101 هـ إلى سنة

* متحصل على الدكتوراه في التاريخ وباحث في كلية العلوم الانسانية والاجتماعية بتونس.

21 Temmuz 2016

MADDE YAYINLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMANI

الكتابة التاريخية في العالم العربي الإسلامي

الوسيط: من الخبر والرواية إلى النص والوثيقة

نونس، 28-30 أفريل 2010

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Yan. No:	238464
Tas. No:	2919

راجع النصوص وأعدّها للنشر

أ. راضي دغفوس و أ. خالد كشير

1. – Zitate aus dem topographischen Teil: *Ta'riḥ Baġdād* I, 67-68, 79-80, 85, 88-89, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 125; *Yāqūt, Buldān* I, 363, 364, 555-557, 592-593, 722, 923, IV, 590.

2. – Zitate aus einem Werk, das vermutlich die Topographie von Arabien behandelt: Bakrī, *Mu'ġam* S. 153-154, 293, 395-396, 419, 800, 818, 830, 1013; *Yāqūt, Buldān* I, 363-364, 556-557, 592-593, 722, 923, IV, 590.

IBN 'UQDA

Abu I-'Abbās Aḥmad b. Muḥammad b. Sa'īd Ibn 'Uqda aus Kūfa (geb. 249/863, gest. 333/944), Historiker und Traditionarier (s. GAS I, 182), verfaßte unter seinen uns hauptsächlich nur den Titeln nach bekannten zahlreichen Werken (s. Naġāšī, *Riġāl* 68¹-69, 73²-74) ein *K. Faḍl al-Kūfa* (s. ebd. und Abū Ġa'far aṭ-Ṭūsī, *Fihrist* S. 28¹, 53², 43³). Das Buch gehörte zu den Quellen des *Faḍl al-Kūfa* von Muḥammad b. 'Alī al-'Alawī (Hds. Damaskus *Zāhiriya*, maġm. 93, f. 282-307, s.u.S. 386). Er benutzte es in der Überlieferung von Muḥammad b. 'Abdallāh al-Ġu'fī (s. noch Ṣ. al-'Alī, *Maṣādir dirāsāt ta'riḥ al-Kūfa* in: *Maġallat al-Maġma' al-'Ilmī al-'Irāqī*, Bagdad 24/1974/137-171, bes. S. 144).

Ezdi Yazid b. Muh.

ABŪ ZAKARĪYĀ' AL-AZDĪ

Abū Zakariyā' Yazīd b. Muḥammad b. Iyās al-Azdī al-Mawṣilī, Traditionarier und *qādī* in Mosul, verfaßte ein ziemlich umfangreiches Werk über die Geschichte seiner Heimatstadt, von dem uns leider nur ein Band erhalten ist, der vermutlich höchstens das zweite Drittel des ganzen Buches ausmacht. Es werden darin die Jahre 101/720 bis 224/839 behandelt. Danach fehlen die Ereignisse des 1./7. Jahrhunderts und die Jahre ab 224/839 bis zur Abfassung des Buches, d.h. noch einmal ca. 100 Jahre, wenn das angenommene Todesjahr des Verfassers um 334/946 liegt (s. GAS I, 350). Interessant darin ist die annalistische Darstellung der Ereignisse in einer Stadtgeschichte. Damit ist nicht gemeint, daß er der erste gewesen wäre, der die Form der Annalen in der arabischen Geschichtsschreibung anwandte, sondern daß die in der zweiten Hälfte des 2./8. Jahrhunderts in den Welt- und Reichsgeschichten begonnene annalistische Darstellung von der Lokalgeschichts-

schreibung übernommen wird. Die Frage, ob Abū Zakariyā' al-Azdī darin der erste war oder ob er Vorgänger hatte, muß zur Zeit offen bleiben. Auch die weitere Frage kann noch nicht beantwortet werden, wie fern oder ob er überhaupt in seiner Einleitung die Topographie von Mosul behandelt hat. An Anhaltspunkten für ein topographisches Interesse des Verfassers fehlt es im erhaltenen Teil seines Buches nicht, wenn man davon absieht, daß er über die Topographie und die Stämme in Arabien ein selbständiges Buch verfaßt hat (s.u.S. 366).

Seine Art, die Quellen zu zitieren, erinnert an die seines Zeitgenossen Muḥammad b. Ġarīr aṭ-Ṭabarī (gest. 310/923, s. GAS I, 323-328). Eine Untersuchung über seine Quellen auf Grund der Überlieferungsketten liegt uns noch nicht vor. So viel sei hier dazu gesagt, daß er von der ihm unmittelbar vorangegangenen Generation die Werke von 'Abdallāh b. Aḥmad b. Ḥanbal', Muḥammad b. Aḥmad b. Abi l-Muṭannā, Muḥammad b. al-Mubārak al-'Askarī, Muḥammad b. al-Mu'afā b. Ṭawūs, Hārūn b. aṣ-Ṣaqr al-'Anazī, Hārūn b. 'Isā und Muḥammad b. Ismā'il b. Ishāq al-Wādī'ī al-Hamaḍānī benutzt zu haben scheint. Die Zitate von letzterem vermitteln den Eindruck, daß sie aus einem Werk über die Topographie von Mosul und Umgebung stammen. Zu seinen älteren Quellen scheinen Werke von al-Madā'inī, Ḥalīfa b. al-Ḥaiyāt und Abū Ma'ṣar Naġīh b. 'Abdarrāḥmān as-Sindī zu gehören.²

1. – *Ta'riḥ al-Mawṣil* (s. GAS I, 350, F.J. Heer, *Die historischen und geographischen Quellen in Jāqūt's Geographischem Wörterbuch*, Straßburg 1898, S. 35-36, Nachdruck in: *Islamic Geography* Bd. 224, S. 39-40), der daraus erhaltene 2. Band wurde hsg. von 'A. Ḥabiba, Kairo 1967; Fr. Rosenthal, *A History of Muslim Historiography*, 2. Aufl. Leiden 1968, S. 153, 154, 482; P.G. Forand, *The governors of Mosul according to al-Azdī's Ta'riḥ al-Mawṣil* in: *Journal of the American Oriental Society* (New Haven) 89/1969/88-105; Ch.F. Robinson, *A local historian's debt to al-Ṭabarī: The case of al-Azdī's Ta'riḥ al-Mawṣil* in: *Journal of the American Oriental Society* (New Haven) 126/2006/521-535.

¹ gest. 290/903, s. GAS I, 511.

² Meine frühere Vermutung, daß Abū Zakariyā' al-Azdī den *Ta'riḥ al-Mawṣil* von al-Mu'afā b. 'Imrān benutzt hat (s. GAS I, 348), kann ich nicht mehr aufrechterhalten. Auch mein Hinweis darauf, daß Abū Zakariyā' ein *K. Ṭabaqāt al-muḥaddiṭin* von ersterem benutzt hat (s. ebd. S. 348), ist die Folge eines Mißverständnisses von mir. Der erwähnte Titel kommt im *Ta'riḥ al-Mawṣil* des Abū Zakariyā' (S. 301) als sein eigenes Werk vor.

the nearby islands to the west, extant historical sources offer scant evidence of Ayvalık's existence prior to the eighteenth century. Pīrī Re'īs does not mention it in his *Kitāb-i Bahriyye* (c. 1521). The Turkish name Ayvalık ("quince orchard") derives from the Greek name of the town, Kidonia ("quince"). Until the end of the nineteenth century, Ayvalık was inhabited solely by Greeks, whereas the surrounding towns were predominantly Turkish. Eventually, a small number of Turks settled in Ayvalık. The town's population was approximately 25,000 in the 1820s, but dropped to roughly 21,000 around the turn of the century. Eight churches were known to exist in Ayvalık in 1818, and it had thirteen by 1907—along with 38 monasteries (including those on the neighbouring islands) and one mosque. A report about an eighteenth-century priest named Ikonomos who allegedly obtained a decree from the sultan stating that Ayvalık would be governed independently from the Ottoman administration and that Turks would not be allowed to settle in the town (see Sakkares) has not been confirmed by primary archival sources.

In 1803, a school was founded in Ayvalık where the students were taught by clergy, including the priest and revolutionary George "Papaflessas" Flessas (1788–1825), as well as European-educated teachers, who fostered notions of an independent Greek state. The town also had a printing press by 1819. In 1821, during the Greek War of Independence, Ayvalık's populace battled Ottoman forces, and the town was left in ruins and almost empty of inhabitants. Subsequent to 1832, after the government allowed the residents to return, the town prospered again.

Following the Treaty of Lausanne (1923), which stipulated a compulsory exchange of populations between Turkey

and Greece, Ayvalık's Greek inhabitants were replaced by Turks from the island of Lesbos (Mytilene), Crete, and Macedonia. By the first decade of the twenty-first century Ayvalık's population had reached close to 60,000.

BIBLIOGRAPHY

Alfred Philippson, *Reisen und Forschungen im westlichen Kleinasien* (Gotha 1910–5), 1:26–32; Georgios Sakkares, *Historia ton Kydonion*, Athens 1920 (partially translated in Hıfzı Erım, *Ayvalık tarihi*, Ankara 1948); Richard Clogg, Two accounts of the Academy of Ayvalık, *Revue des études sud-est européennes* 10/4 (1972), 633–67; Balıkesir, *Yurt Ansiklopedisi* (1982), 2:1102–240; Zeki Arkan, 1821 Ayvalık isyanı, *Bellefen* 52/203 (1988), 571–601; Bayram Bayraktar, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ayvalık tarihi*, Ankara 1998; Abdülmecit Mutaf (ed.), *Salnâmelere göre Karesi (1847–1922)*, Balıkesir 2003; Besim Darkot, Ayvalık, *IA* 2:78.

HAKAN KARATEKE

al-Azdī, Abū Zakariyyā' Yazīd b. MuḤammad

al-Azdī, Abū Zakariyyā' Yazīd b. MuḤammad (d. 334/954–6), was a *qāḍī* (judge) of Mosul best known for his history of that city, *Ta'riḫh al-Mawṣil*. Virtually nothing is known about the course of his life, including his date of birth. An Azdī, he belonged to one of Mosul's two foremost tribes of the day (the other being the Hamdān), both of which had long histories and owned valuable properties in and around the city, which was an entrepôt of trade and a contested outpost of imperial power. It was presumably from a background of privilege and wealth that he came to study under the leading *muḥaddiths* and *akhbārīs* (traditionists) in mid- to late ninth- and early tenth-century Mosul, of whom the most important

الأزديّ وكتابه «فتوح الشام»

Ekrem Ziya el-Ömeri

Dirasatun Tarihiyye : Medine ,1403/1983,

s. 67-79. DN:62960

MADDE KÜTÜPHANASINDAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

05 HAZİRAN 1999

نسخه بدل‌های تاریخ عضدی

محمد قهرمان

اخیراً نسخه‌ای مغلوط و بدچاپ از تاریخ عضدی توسط انتشارات سرو به بازار عرضه شده است. ناشر ضمن مقدمه‌ای که به فحشنامه شبیه‌تر است، نوشته‌اند که نسخ این کتاب کم‌یاب بلکه نایاب است... و این نسخه را از روی چاپ مرحوم کوهی کرمانی به طبع رسانده‌ایم، الخ... هیچ دانسته نیست که چرا به چاپ خوب این کتاب که در سال ۱۳۵۶ با توضیحات ارزنده آقای دکتر عبدالحسین نوائی به بازار آمد اشاره‌ای نشده است. تاریخ عضدی اول‌بار در سال ۱۳۰۶ ق. به فرمایش سلطان محمدشاه (آقاخان سوم) در بمبئی به چاپ رسیده و چاپ‌های ایران همه مبتنی بر آن است. از کتاب مزبور نسخه خطی خوبی در موزه بریتانیا محفوظ می‌باشد که برای تصحیح متن، مراجعه به آن ضروری است. چون عکسی از این نسخه در کتابخانه دانشکده ادبیات مشهد موجود است، بی‌فایده ندانستم که چاپ اخیر را به‌طور سرسری با آن مقابله کنم، ولی در نیمه‌راه منصرف شدم و بهتر دیدم که این مقابله را با چاپ آقای دکتر نوائی که منقح‌تر است انجام دهم. ضمن کار دریافتم که نسخه چاپی هند - که اساس طبع آقای دکتر نوائی است - در دو مورد با نسخه عکسی اختلاف کلی دارد و معلوم است که در آن دست برده‌اند. این موارد را پس از مقدمه‌ای کوتاه به اطلاع خوانندگان خواهم رساند.

۱- به نشانه OR. 4108 در ۱۲۳ برگ ۱۱ سطری (برای اطلاع بیشتر به متمم فهرست‌نسخ خطی فارسی در موزه بریتانیا، ذیل شماره ۷۲ صفحات ۴۸-۴۹ رجوع شود). نسخه مزبور مورخ ۱۵ شوال ۱۳۰۴ است (یعنی چند ماه پس از تألیف کتاب، که در جمادی‌الاولی ۱۳۰۴ بوده) مقدمه چاپ هند را ندارد و پس از عنوان فصل، با: زوجات خاقان خلدمکان چند نمره بودند، آغاز می‌شود. «سبب تألیف کتاب» نیز در پایان نسخه آمده است (با تصریح به ماه و سال تألیف) این کتاب در اصل نامی نداشته و در چاپ هند «تاریخ عضدی» نامیده شده است.

تاریخ عضدی در جمادی‌الاولی ۱۳۰۴ تألیف شده است. نمی‌دانیم که آیا نسخه اصلی کتاب به هند رفته است، یا نسخه‌ای که از روی آن برداشته بوده‌اند. به‌هرحال، کتاب مزبور دو سال پس از تألیف با تغییر و تحریف یکی دو مطلب و نیز حذف چند سطری که به گوشه ابروی یار برمی‌خورده، به دستور سلطان محمدشاه در هند به چاپ رسیده است.

این نسخه غلط بسیار دارد و گاه در بعضی از جملات آن افتادگیهایی دیده می‌شود که مطلب را نامفهوم می‌کند. چون نسخه‌های چاپ سنگی هند و نیز طبع مرحوم کوهی کرمانی کم‌یاب است، موارد تحریف و حذف را با ارجاع به متن مصحح آقای دکتر نوائی و چاپ اخیر انتشارات سرو ذکر می‌کنم.

در صفحه ۲۰-۲۱ چاپ آقای دکتر نوائی (برابر با صفحه ۱۹-۲۰ چاپ اخیر) می‌خوانیم که:

«سنبل‌خانم والده مرحوم شعاع‌السلطنه از اسرای کرمان زمان شاه شهید است... وقت غذا خوردن پهلوی شاه می‌نشست... عبدالله میرزای دارا او را حمیراء می‌گفت». و پس از ۱۵-۱۶ سطر: «فاطمه‌خانم از بستگان سنبل‌خانم بود. دختری از خاقان مغفور آورد که اسمش سروجهان‌خانم است... سروجهان‌خانم را [فتحعلی‌شاه] به مرحوم آقاخان، پسر شاه مزبور (شاه خلیل‌الله) داد که آقاعلی‌شاه و آقا سلطان محمد شاه حالیه دام‌اجلاله پسر و نوه سروجهان‌خانم می‌باشند». این شاهزاده عبدالله میرزای دارا بسیار شوخ‌طبع و خوش‌مشراب بوده و چند مورد از شوخیهای او با خاقان و دیگران در این کتاب ذکر شده است. صاحب تاریخ عضدی او را مؤلف کتابی طنزآمیز به نام «قانون» نوشته و تکه‌هایی از آن را نقل کرده است. حال ببینیم اصل مطلب برطبق نسخه عکسی تاریخ عضدی از چه قرار بوده است. در نسخه مزبور پس از شرح احوالات سنبل‌خانم و این که عبدالله میرزای دارا او را حمیراء می‌گفت، آمده است که: «وقتی شاهزاده دارا به حضرت خاقانی عرض کرده که در کتاب قانون خودم یک مبحثی نوشته‌ام در چیزهایی که لذت دارد، ازین قبیل: (از کوزه قمی آب خوردن لذت) (با کنیز درآویختن (درآمیختن؟) و خانم به سر رسیدن لذت) حضرت خاقان فرموده بودند باید این لذت را دریافت کرد. فاطمی‌باجی (فاطمه باجی) کنیز سنبل‌خانم را در اطاق خلوتی مطمح نظر فرموده بودند. در وقت موعود، سنبل‌خانم مرحومه با تغیر و فریاد به اطاق وارد شده بود که نخواهم گذاشت این مطلب صورت وقوع بیاید. مع‌القصد عمل مضاجعت انجام و نطفه سروجهان‌خانم به این کیفیت منعقد شده از فاطمی‌باجی متولد گردید. آن دختر را به مرحوم آقاخان محلاتی دادند. مرحوم علی‌شاه و سلطان محمدشاه، پسر و نوه سروجهان‌خانم می‌باشند که از فاطمی‌باجی کنیز سنبل‌خانم به‌وجود آمد.»

این واقعیت که جدّه آقاخان از کنیزان خاقان بوده بر مباحثان طبع کتاب (و یا احياناً خود آقاخان، گرچه در آن وقت بیش از دوازده سال نداشته) گران آمده است، لذا با حذف قسمتی که گذشت سرتو مطلب را به‌نحوی بهم آورده‌اند، ولسی از

المستدرك على تحقيق مأخذ الأزدي على شرح ابن جني لديوان المتنبي

عدنان محمد عبيدات

كلية العلوم والآداب - قسم اللغة العربية - جامعة العلوم والتكنولوجيا الأردنية - إربد

ابن معقل الأزدي / المأخذ على شرح ديوان أبي الطيب المتنبي ؛ تحقيق عبدالعزيز بن ناصر المانع - الرياض : مركز الملك فيصل للبحوث والدراسات الإسلامية ، ١٤٢٢هـ / ٢٠٠١م ، ٥ مجلدات .

ملخص : هذا بحث يستدرك فيه صاحبه على تحقيق عبدالعزيز بن ناصر المانع لمأخذ الأزدي على شرح ابن جني لديوان المتنبي ، المسمى "الفسر" ، وقد صدر عن مركز الملك فيصل للبحوث والدراسات الإسلامية في طبعته الأولى عام ٢٠٠١م . وهو عمل عظيم وشاق ، يحتاج من يتصدى إلى مثل هذا العمل إلى صبر طويل وجلد ، وهكذا كان المانع . وقد وقفت في هذا البحث على بعض الشواهد الشعرية مصححاً نسبتها أو مضيفاً على تحقيقها ، وموضحاً بعض الألفاظ أحياناً ومترجماً لبعض الشعراء في أحيان أخرى ، ولا أنسى أن أذكر أن المحقق لم يفسر الكلمات الجديدة والصعبة على كثرتها ، ولم يتصد للترجمة لكثير من الأعلام ، حيث تختلط أسماؤهم على القارئ ، لأن المؤلف في كثير من الأحيان لم يذكر إلا الاسم الأول والثاني منها ، ولم يقف - أيضاً - عند المصطلحات البلاغية ليوضحها للقارئ ، وهي كثيرة .

المقدمة : هذا مستدرك على تحقيق عبدالعزيز المانع للجزء الأول من كتاب المأخذ على شرح ديوان المتنبي التي تشمل مأخذ الأزدي على شرح ابن جني لديوان المتنبي المسمى "الفسر" . والمستدرك يتناول الشواهد الشعرية مضيفاً أو مصححاً . صدر كتاب المأخذ على شرح ديوان أبي الطيب المتنبي لمصنفه أبي العباس أحمد بن علي بن معقل الأزدي المهلب (٥٦٧ - ٦٤٤هـ) في خمسة أجزاء على النحو التالي: الجزء الأول : وهو المأخذ على شرح ابن جني الموسوم بـ "الفسر" ، ويقع في (٣٠٨) صفحات ما عدا الفهارس ، وهو موضوع هذا البحث .

الجزء الثاني : المأخذ على شرح أبي العلاء المعري الموسوم بـ "اللامع العريزي" .
الجزء الثالث : المأخذ على شرح التبريزي الموسوم بـ "الموضح" .

الجزء الرابع : المأخذ على شرح الكندي الموسوم بـ "الصفوة" .
والجزءان الثالث والرابع في مجلد واحد .
الجزء الخامس : المأخذ على شرح الواحدي لديوان المتنبي .
وقد حقق هذه الأجزاء مجتمعة عبدالعزيز بن ناصر المانع ، وصدر الكتاب عن مركز الملك فيصل للبحوث والدراسات الإسلامية في الطبعة الأولى سنة (٢٠٠١م) ، ولهذا المخطوط - كما أعرف - وكما عرفنا المحقق نسختان ، إحداهما في إستانبول محفوظة في مكتبة فيض الله في تركيا تحت رقم (١٧٤٨) ، والأخرى محفوظة في مكتبة عارف حكمت في المدينة المنورة تحت رقم (٥٧) أدب .

وصف المحقق المخطوطين وصفاً دقيقاً ، ليؤكد للقارئ المتمعن أن هذه المخطوطة لابن معقل الأزدي ، وذكر قيمة كل نسخة ، ومتى كتبت ، وذكر أنه اعتمد على النسخة الأم نسخة فيض الله في تركيا ، ووصف نسخة عارف حكمت أنها "نسخة كثيرة الأخطاء ، ولا يمكن

عالم الكتب ، مج ٢٤ ، ع ٤ - ٣ (ذو القعدة - ذو الحجة ١٤٢٢هـ / المحرم - صفر ١٤٢٤هـ)
(يناير - فبراير / مارس - أبريل ٢٠٠٢م)

-Ezdi, Yazid b. Muhammed.

DIA 20687

195. al-AZDĪ (a. M. 'Abd al-Ghanī b. Sa'īd b. 'A. al-Miṣrī), *K. al-Mu'talif wa l-mukhtalif*, éd. M. Zaynhum M. 'Azab, Le Caire, Dār al-Amīn, 1414/1994, 181 p.; 17×24 cm.

Pour l'A., né en 332/943, m. 409/1018 en Égypte, v. *Gal S I*, 281;; *Gas*, I, 223-5; *Kahh*, V, 273-4; *San*, XVII, 268-73.

Éd. commerciale avec des notes. Le texte est probablement repris de l'éd. (*taṣḥīḥ*) M. Muhyī al-Dīn al-Ja'farī al-Zaynī, texte écrit par M. 'A. al-Laknawī, avec *Mushtabih al-nisba* du même, Allahabad, litho., Maṭba'at Anwār al-Aḥmadī, 1327/1909, 100+4+16 p.

Claude GILLIOT, "TEXTES ARABES ANCIENS ÉDITÉS EN ÉGYPTÉ
AU COURS DES ANNÉES 1992 à 1994",
MIDEO: Mélanges Institut Dominicain d'Études Orientales du
Caire, Vol.XXII, Louvain 1994. pp. 271-396. 5.383

05 TEMMUZ 1995

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

ملاحظات على تاريخ الموصل لابي زكريا الازدي

• يوسف جرجيس الطوني

مركز دراسات الموصل / جامعة الموصل

وقد عرض الازدي مادته بصراحة كشف فيها جور بعض الولاة .
وتعسفهم، متبعاً في ايراد مادته التاريخية طريقة الرواية
الشفهية، ضمن سياق الطريقة الحولية .

وعلى الرغم من ان المحقق، قد مهد الكتاب بمقدمة تضمنت
دراسة لحياة الازدي ومصنفاته، وبيان اهمية كتابه الا ان تلك
الدراسة، تفتقد الى الجوانب الرئيسية التي انفرد بها كتاب
الازدي، علاوة على اهماله كثيراً من الامور الخاصة، بالجانب
الاقتصادي، لأن النصوص التي من الممكن، الاستفادة منها،
هذا الجانب مهمة جداً. كما ان البعض منها، أشبه ما يكون
بوثائق إستلها من سجلات الدواوين المتعلقة بملكية الاراضي
الزراعية، التي انفرد بذكرها الازدي، ويظهر من خلالها انه كان
مطلعاً على تلك السجلات، فقد قال في حوادث سنة ١٠٦٦ هـ:
« قرأت في نفس السجل، الذي اقتلع ابو جعفر المنصور، وائل بن
الشحاح فيه، القطيعة التي تعرف ببني وائل »^(١).

اكثر الازدي من الاشارة الى القطائع والضياع، التي كان
يملكها ولاة الامويين على الموصل، ومن امثلة ذلك، قطائع يحيى
ابن الحر بن يوسف الاموي، حيث ذكر في حوادث سنة ١٢٥ هـ.
عن ذلك « وكانت ضياعه في البرية منها، راس الايل والعبيدية
وياوردا وغير ذلك »^(٢)، كما ذكر بعض الملكيات الزراعية، الخاصة
برؤساء القبائل وشرافها، فذكر في حوادث سنة ١٢٩ هـ ان بني
سليمان بن عمران الازديين الذين كانت منازلهم بمنطقة باب
سنجار بالموصل، كانت لهم خطط وضياع في قرى تتراروتل خووسا،
وذواتها في مناطق شرق الموصل^(٣)، كذلك بالنسبة لبني ثوبان بن
الحارث بن عبادة الازديين، الذين وفدوا من البصرة كانت لهم ضياع
واسعة في تترار وسفطا وبحواتا والعروبة وباساطا في شرق الموصل
من اعمال نينوى^(٤).

وذكر ايضاً أن بني مالك بن فهم العقا بن الحارث، كانت
لهم قرية على شط الزاب قرب باعشيقا، كانت لبني الحمام ضيعة
تعرف بالحميمية، علاوة على امتلاكهم ضياع دير طيبونة قرب
باعشيقا .

ويعجىء العباسيين إتسع امتلاك الاراضي الزراعية، وساءد
على ذلك ازدهار التجارة، وتراكم الثروات، مما سهّل شراء الاراضي
الزراعية، فاصبح اقتناء الضياع دليل الشرف والثروة^(٥)، وقد
اعطى العباسيون المثل في اقتناء الارض حين وضعوا يدهم على

صنف ابو زكريا يزيد بن محمد بن اياس بن القاسم الازدي
الموصلي^(٦)، الذي توفي حوالي سنة ٣٣٤ هـ / ٩٤٥ م، علاوة
على كتابه تاريخ الموصل، الذي سنأتي على ذكره بشيء من
التبسيط، كتباً اخرى لم تصل الينا، واهم تلك الكتب، كتابا
(القبائل والخطط) و (طبقات المحدثين) . ويدل عنوان الكتاب
الاول، انه عالج مسألة على غاية من الاهمية، وذلك فيما يتعلق
بخطط القبائل، وبخاصة في الموصل ومناطقها، وهو ما نفتقد
تفاصيله قياساً بالامصار الاخرى المستحدثة في صدر الاسلام .
اما كتابه تاريخ الموصل، فلم يصل الينا منه سوى جزئه
الثاني فقط، ولقي جزؤه الاخران مصير كتابيه السابقين، وتعود
النسخة الخطية للجزء الثاني، الى مكتبة جسترستي في دبلن
بايرلندا^(٧)، ويرجع تاريخ كتابة هذه النسخة للسنوات الاخيرة من
حكم بدر الدين لؤلؤ (ت ٦٥٧ هـ / ١٢٥٩ م) وبالتحديد الى
سنة ٦٥٤ هـ / ١٢٥٦ م . حيث جاء في نهاية النسخة « وفرغ
من تعليقه الفقير الى رحمة الله تعالى ابراهيم بن جماعة بن علي
وذلك يوم الجمعة ضاحي نهار السادس عشر ربيع الاخر سنة اربع
وخمسين وستمائة »^(٨).

اهمية الكتاب :-

يعالج الكتاب حقبة مهمة في تاريخ الدولة العربية الاسلامية،
تصل الى (١١٣) سنة، تمتد من سنة ١٠١ هـ الى سنة
٢٢٤ هـ / ٧١٩ - ٨٣٨ م . وقد كانت لهذا الكتاب، اهمية
كبيرة، في ابراز كثير من الحقائق التاريخية، لما احتواه من مادة
قيمة، فاصبح اساساً اعتمد عليه بعض المؤرخين، الذين عالجوا
تلك الحقبة التاريخية وخاصة ابن الاثير .

ويغلب على نصوص الكتاب، اشارات تتعلق بإدارة الموصل
وذكر ولايتها، والقائمين على امورها الادارية، وعلاقتهم بالسلطة
المركزية في دمشق وبغداد، كما خصص الازدي صفحات كثيرة من
كتابه، لتتبع القبائل اليمانية ومناطق استقرارها، في الموصل
وريفها، كما تضمن اشارات اخرى، عن رفض اهل الموصل ولاية
بعض عمال الدولة، من الموالي عليهم، مثل محمد بن صول
ويحيى بن سعيد الحرشي، ومحاولات هؤلاء زرع الفرقة وترسيخ
الخلافا بين خلفاء بني العباس واهل الموصل عن طريق التعسف في
الضرائب واستعمال القسوة في جمعها .

MADDE YATIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

12 EKİM 1995

* الأزدي (يزيد بن محمد بن إياس ، أبوزكريا) ت ٣٣٤هـ / ٩٤٥م .

- تاريخ الموصل .

○ تحقيق ، علي حبيبة ، القاهرة : المجلس الأعلى للشؤون الإسلامية ، لجنة إحياء التراث الإسلامي ، ط مؤسسة دار التحرير للطبع والنشر ، مطابع شركة الإعلانات الشرقية ، ١٣٨٧هـ / ١٩٦٧م .
(٥٥٨ ص ، م ، ٣١ ص + ٢ ص نماذج مصورة من المخطوط ، ف ، ٩٨ ص ،
الأعلام ، القبائل ، المدن والجيال ، ولاة الموصل ، السنوات ، الشعر والشعراء ،
المحتويات ، المراجع) .

كتاب تاريخ الموصل

٧٢٨- «تاريخ الموصل» - لأبي زكريا:

أخبرنا أبوهريرة ابن الذهبي إجازة، أنبأنا أبو نصر بن
الشيرازي، إجازة عن أبي الحسن علي بن محمد بن محمد
ابن عبدالكريم الجزري، أنبأنا أبو منصور سعيد بن مكارم،
أنبأنا أبو القاسم نصر بن محمد بن صفوان، أنبأنا
أبو البركات سعيد بن محمد، أنبأنا أبو الفرج محمد بن
إدريس، قال: قرأت على أبي منصور المظفر بن محمد
الطوسي، أنبأنا أبو زكريا يزيد بن محمد بن إياس الأزدي
الموصلي، به.

MADDE KATILAN SOBIKTAN
SONU 27 MART 2000

شهابالدين ابوالفضل احمد بن محمد بن علي بن حجر العسقلاني، المعجم الفهرس أو تجريد
اسانيد الكتب المشهورة والاجزاء المنثورة، تحقيقه، محمد شكور محمود الحاجي امرير الميادينسي،
بيروت ١٤١٨هـ / ١٩٩٨م، ص. 180. ISAM Ktp. 61756.

ذخائر التراث العربية الإسلامية, مج. الأول, ١٩٨١/١٤٠١.

ISAM 95809.

334

[y.y : y.y], ص.

ABUSIUS 2405

الازدي (أبو زكريا) (Ezdi, Yazid & Muhammad) أبو زكريا يزيد بن محمد (٣٣٤ هـ)

١- تاريخ الموصل

- تحقيق : علي حبيبة

القاهرة ، المجلس الاعلى للشئون الاسلامية ، ١٩٦٧م ، ٥٢٦ ص

(لجنة احياء التراث الاسلامي - ١٣)

MADDE YAYINLA VE ETTAN
SONRA GELIN NAKIMAN